Skjebnetid for Europa - episode 3

Tekstversjon av podkasten Skjebnetid for Europa, episode 3: Trump og team diktatur // Trump 1-0 vs.Trump 2.0
Med statsviter Tore Wig og programleder Arild Blomkvist

[Intromusikk]

[Arild]
Det er valg i USA, men i år handler det ikke bare om å velge ny president for verdens mektigste nasjon. Det handler også om framtida til verdens demokratier.

For litt etter litt har verden begynt å bli mer autoritær. Og akkurat nå står vi på toppen av det forskere kaller en autoritær bølge.

I dag er det omtrent like mange diktaturer som demokratier. Men 70 % av verdens befolkning bor i autoritære regimer. Og flere kan det bli. Fortere enn vi tror.

For hva kan skje dersom Trump vinner og tar USA i en mer autoritær retning - vil «Team Diktatur» få drahjelp av verdens mektigste mann?

Og hva kan det bety for fred og sikkerhet midt oppi krig i Ukraina og Midtøsten?

En som kan mye om dette, er professor Tore Wiig. Tore forsker på autoritære regimer og konflikt ved Universitetet i Oslo.

Du hører på Universitetsplassen.
Mitt navn er Arild Blomkvist.

Aller først, Tore, hvorfor er USA så viktig for demokratiet?

[Tore]
USA har vært veldig viktig for demokratiseringsprosesser i store deler av verden.
Særlig i den perioden hvor USA har vært den aller mektigste staten i det internasjonale systemet.

Så hva som skjer i USA, som jo for så vidt er ganske uforutsigbart ... De fleste meningsmålinger og modeller som forsøker å si noe om sannsynligheten for
Om Trump vinner eller om Kamala Harris vinner, tilsier at det er et slags 50-50.
Det er som en coinflip. Når det er såpass usikkert i et såpass viktig land, så skaper det et enda vanskeligere og mer uoversiktlig fremtidsbilde.

[Arild]
En coinflip, eller kanskje bare noen tusen stemmer i en vippestat, kan bidra til at verden kanskje får flere land hvor makta ikke lenger ligger hos folket, men hos én person eller en liten elite. Og som ikke gjennomfører frie og rettferdige valg, som i Kina eller Russland.

Og i løpet av de siste 10-15 årene har disse kreftene klart å skaffe seg et enda tettere grep om makta, og gradvis begynt å bryte ned demokratiet innenfra.
Ifølge Tore er det flere årsaker til denne autokratiseringsbølgen.
Det ene er at en del eliter ikke lenger er så opptatt av å følge demokratiske spilleregler og normer i samfunnet. I stedet går de til angrep på såkalte liberale institusjoner.

[Tore]
For 15 år siden ville det vært helt utenkelig at man oppfordret til vold mot journalister.
Mens nå er det mye mer vanlig at ledende politikere, først og fremst Donald Trump, men også folkene rundt han og andre i det republikanske partiet, sår tvil om legitimiteten til viktige institusjoner, f.eks. som journalistenden, som rettssystemet, og også politiske motstandere.

[Arild]
Men også at det ikke lenger bare er USA som dominerer verden.

[Tore]
Nå ser vi fremveksten av andre stormakter som utfordrer det amerikanske hegemoniet, og som har autoritære styresett, først og fremst Kina. Og det skaper en situasjon hvor det rett og slett er mye mer konkurranse mellom demokrati og diktatur

Slik at autoritære ledere kan få støtte fra andre autoritære stormakter. Som f.eks.
Russland, som har støttet opp under autoritære bevegelser. F.eks.i Europa, og det gjør det fortsatt. Det er lettere for autoritære bevegelser å få ressurser og støtte fra internasjonale stormakter. Så er det andre faktorer som har bidratt til at det er en stor misnøye med demokratiet i en del land. Økonomisk ulikhet, etterdønningene etter finanskrisen.
Innvandring er en sak som en del autoritære politikere ofte bruker for å skape oppslutning om sine prosjekter. Så det er en rekke sånne trender som bidrar til å undergrave legitimiteten til de som styrer i en rekke demokratier.

[Arild]
Og når misnøyen blir stor nok, lever demokratiet farlig.

For kunsten å kuppe makt er noe som har endra seg de siste tiårene.

Tidligere var regimesammenbrudd noe ganske direkte og plutselig. Som i Chile i 1973, hvor general Augusto Pinochet leder militæret gjennom et blodig statskupp på den demokratisk valgte regjeringa til Salvador Allende. Pinochet tar kontroll over tv-stasjonen, setter grunnloven til side og etablerer et helt nytt regime. Altså kupp, militæret går på tv, nå er det diktatur.

Men etter 2000 og særlig de siste 10-15 årene har demokratiet begynt å bryte sammen på en mer gradvis måte. Autoritære ledere går til angrep på visse deler av regimet ved f.eks.
å undergrave autoriteten til høyesterett eller fjerne begrensninger på makta til presidenten.
Som da Hugo Chávez kom til makten i Venezuela i 2000.

[Tore]
Det som skjer fra Chávez tar makten i 2000, er at han gradvis går løs på institusjonene i Venezuela, de institusjonene som holder presidenten i sjakk, og som bidrar til å underbygge demokratiet i Venezuela.

Han begynner å gi seg selv mer kontroll over høyesterett, begynner å undergrave kritiske medier, begynner å tukle med valgreglene, som gjør det enklere for hans eget parti å vinne frem, osv. Det er en gradvis prosess.

De fleste demokratiforskere er enige om at Venezuela er et diktatur. Men akkurat når det bryter fullstendig sammen, er vanskelig å slå fast.

[Arild]
Denne typen angrep på demokratiet er noe Putin, Orban og Erdogan har perfeksjonert.
Og det smitter.

Israel mista nylig statusen som liberalt demokrati for første gang på 50 år. Mye takket være statsminister Netanyahus forslag til en rettsreform, som mange beskriver som et angrep på høyesterett. Forslaget førte til en ti måneder lang protestbevegelse over hele Israel.

[Tore]
Det har vært en gradvis forvitring av institusjonene som opprettholder demokratiet i Israel.
Både uformelle normer blant elitene, kanskje særlig Netanyahu og hans bevegelse.
Men også gjennom forsøk på å endre institusjonene i mer autoritær retning.
Konsentrere mer makt rundt Netanyahu.

[Arild]
Forskninga trekker klare sammenhenger mellom autoritære regimer og krig.

[Tore]
Det er i tråd med internasjonale trender, hvor vi har sett land gå i mer autoritær retning.
Og vi vet også at autokratier har en mye høyere tendens til å gå til krig. Særlig mot andre.
Mot både demokratier og autokratier, for så vidt. Så sammenhengen mellom krig og regimetype, om et land er demokrati eller diktatur, det er noe man har forsket veldig mye på.

Det som skjer i Israel, hvor man ser en økt konsentrasjon av makt rundt én leder, det er en ganske farlig utvikling med tanke på om et land blir mer eller mindre krigersk. Det er veldig lett å se hvordan den logikken spiller seg ut i Israel.

Her har vi en leder som har nesten forsøkt å trekke landet helt i en autoritær retning.
Han er utsatt for en rekke korrupsjonsanklager. Han har ganske dårlige utsikter hvis han mister makten. Og det er mange som analyserer det som skjer i Israel og Midtøsten nå, som påpeker at en av grunnene til at Netanyahu-regimet fortsetter å krige både i Gaza og i Libanon, og ikke virker å være særlig interessert i våpenhvile eller en mer varig fredsløsning, er fordi Netanyahu personlig har et insentiv til å forblive i makten. Og det er nøyaktig den typen logikk som kobler autoritære regimer til krig i forskningen.

[Arild]
Og da er vi tilbake til USA. For også Trump står overfor anklager og rettssaker og kan derfor ha gode grunner til å ønske å bli president igjen.

Så, hva er forskjellen på Trump versjon 1 og Trump versjon 2?

[Tore]
Trump versjon 2 utgjør en mye større trussel mot det politiske systemet i USA enn Trump versjon 1. I versjon 1, så var Trump i mye større grad begrenset i hva han kunne gjøre av Det republikanske partiet. Han omga seg med folk i hans regjering som hadde koblinger til Det republikanske partiet, og som ikke var utelukkende lojale til han som person.
Mens det som virker å skje nå, med Trump versjon to, er at det aller viktigste kriteriet for å få en posisjon rundt Trump, er personlig lojalitet og de uformelle normene og stengslene mot at Trump f.eks.skal konsentrere enda mer makt rundt sin egen person ved en eventuell valgseier virker å ha forsvunnet helt.

Det ser man også i visepresidentkandidaten hans, JD Vance, som er en person som artikulerer tydelig en slags autoritær, postliberal MAGA-ideologi. At Trump er suveren. At det han mener, sier og tenker, er det som gjelder.

[Arild]
Og det gjøres tilsynelatende mye for at Trump skal være suveren.
Tore trekker fram *Prosjekt 2025*, en slags Trumpisme i praksis, laget av tankesmien Heritage Foundation. Planen skal gjøre det lettere for Trump å konsentrere makt rundt sin egen person og presidentskapet, om han vinner.

[Tore]
Det er en plan som innebærer at man skal sparke alle offentlig ansatte som ikke er lojale mot Trump. Eller i hvert fall mange offentlig ansatte som ikke er lojale mot Trump. Og en rekke andre tiltak som vil, i mine øyne, hvis de innføres, trekke USA definitivt i en mye mer autoritær retning.
Det handler også om hvordan man skal endre valgsystemet for å så tvil om legitimiteten til valgsystemet.

Trump 2.0 er en mye mer systematisk trussel mot det amerikanske politiske systemet enn det Trump 1.0 var. Også fordi han har mer å tape nå, fordi han er utsatt for disse rettssakene. Som gjør at han egentlig har veldig mye å vinne på å konsentrere makt rundt seg selv, hvis han blir president. Han har veldig mye å vinne på f.eks. å gjøre at han selv blir immun mot å bli tiltalt, eller mot å bli dømt, i disse rettssakene. Det er et annet negativt aspekt ved Trump 2.0.

[Arild]
Men tenker du vi skal være bekymra for Trump 2.0?

[Tore]
Ja, det tenker jeg definitivt. Jeg tror det er veldig mange grunner til å være bekymra. En grunn er selvfølgelig konkrete ting som kan komme ut av et potensielt Trump-presidentskap som vil gå utover oss. Som vil skade vestlige demokratier, som Norge. F.eks. hvis man trekker USA ut av NATO.

Men også mindre konkrete ting. F.eks. at autoritære ledere over hele verden plutselig har en person. De kjenner igjen den amerikanske presidenten. Det blir mer uformell støtte til

autoritære bevegelser fra USA. Og man kan også se for seg absurde, utenkelige scenarioer som vil være veldig mørke for Norge. F.eks. at man plutselig får en deal mellom USA og Russland. USA trekker seg ut av NATO.

Dette er jo ikke de mest sannsynlige utfallene, men med Trump ved roret så er veldig mye mulig. Og det handler veldig mye om hva han vil og hans personlige preferanser. Og han har ikke veldig sterke liberale instinkter. Det virker ikke som han bryr seg så veldig om demokrati i det hele tatt. De han ser opp til internasjonalt, er ofte autoritære ledere.

Så han har en slags tanke om at Russland f.eks. er et sterkt land fordi de har en autoritær leder. Kina er et sterkt land fordi de har en autoritær leder. Mens USA er et svakt land.
Og jeg tror han dypest inne har en slags forakt for demokrati som system.

[Arild]
Vi står altså midt oppi en autoritær bølge, med krefter som samarbeider om å undergrave demokratier over hele verden. Men det er ikke helt mørkt. For det finnes måter å forsvare oss på. Og der spiller vi velgere en viktig rolle.

[Tore]
Når man som velger skal vurdere en politiker ut ifra dette med demokrati og autokrati, så er det veldig viktig å huske på at de aller fleste autokrater vinner frem fordi de står for noe som ellers er populært.

De kan f.eks. stå for innvandringsmotstand, som veldig mange slutter opp om. Men også stå for en mer autoritær styreform. Eller de kan stå for sosioøkonomisk utjevning, men også stå for en mer autoritær styreform.

Den mest sannsynlige autoritære trusselen i en norsk politisk kontekst er at det vokser frem en bevegelse. Som står for noe som er autoritært, men som også står for noe som er populært. F.eks. innvandringsmotstand. Så det viktigste forsvaret mot autoritære krefter er at man må vekte demokrati tyngre enn noe annet som man ellers er opptatt av, som velger.

[Arild]
For å sjekke om du er en god forsvarer av demokratiet, kan du tenke på dette.
La oss si at du er en Senterparti-velger, og at din hjertesak er distriktspolitikk.
Da må du være villig til å stemme på et annet parti enn Senterpartiet.
Dersom det viser seg at Senterpartiet, i tillegg til å fremheve distriktspolitikk, også står for noe autoritært. Altså, ikke stemme på sånne politikere, men heller straffe dem.

[Tore]
Man har gjort en del forskning på om velgere gjør dette, når de må velge mellom ulike typer politikere og partier. Man har gjort et hypotetisk eksperiment hvor velgere har blitt spurt om

«Velg mellom disse to politikerne, hvem vil du stemt på?»

Så varierer man i det eksperimentet forskjellige trekk ved politikerne. Et av disse trekkene er om politikeren står for noe autoritært eller ikke.

Det er ganske mange som straffer autoritære politikere. Men det er også ikke så mange.

Så det er en kostnad ved å være autoritær politiker, men den er ikke kjempestor. Du vil kanskje tape noen prosentpoeng i oppslutning, men du kan tjene det inn igjen ved å stå for noe annet som er populært.

Man skulle ønske seg at befolkninger i vestlige demokratier ville vært mer bevisst på at de må stå opp og straffe politikere som er autoritære, men ellers står for noe de er opptatt av. Kostnaden ved å gjøre noe autoritært som politiker er ikke stor nok til at vi kan være trygge på at demokratiet vil overleve en autoritær trussel.

[Arild]
Det samme gjelder for eliter.

[Tore]
Så hvis du er en valgt politiker, eller du sitter i et politisk parti, så er det veldig viktig å være bevisst på at man må på en måte straffe og filtrere ut autoritære elementer internt i et parti. Selv om man kanskje ellers er enig med dem i sak, eller kanskje selv om de er karismatiske og populære osv. Så partiene spiller en veldig viktig rolle som et filter mot autoritære politikere.

[Arild]
Vi står altså nå på en autoritær bølgetopp. Men hva da med krig?

Ifølge Tore har det skjedd en endring også her de siste 15 årene.
For rundt 2010 så verdens konfliktforskere ganske lyst på fremtiden.
Vi var på vei inn i en periode med demokratisk stabilitet, og liberale demokratier så ut til å fortsette å være det i lang tid. Det var rolig mellom stormaktene, en gryende følelse av at krig mellom land var på vei ut.

[Tore]
Men det vi har sett siden 2016, kanskje, er jo egentlig at disse trendene, disse ideene om stabilitet, at demokratiet er stabilt konsolidert, veldig få trusler ... Og at krig mellom stormakter, og kanskje særlig mellom europeiske, vestlige, demokratiske land og autoritære utfordrere, er på vei ut.

Den situasjonen har nå endret seg helt, med invasjonen av Ukraina og også da autoritær tilbakegang i en rekke land og en rekke viktige land, f.eks. USA.

Så akkurat nå er det veldig vanskelig å si hvor vi er. Er vi på toppen av en slags bølge, f.eks. med tanke på demokrati? Altså hvis f.eks. USA snur den trenden de har vært på de siste årene, og går i mer liberal, mer demokratisk retning. Og kanskje andre land følger etter, så kan vi si at nå er vi på bølgetoppen.

Det kan også være at vi er på vei oppover. At autoritær fremgang i en del viktige land, som USA, India, kanskje til og med også i Europa, vil fortsette. Det samme ser vi med krig.

Vi vet ikke om vi er på bølgetoppen. Om krigen i Ukraina vil ta slutt snart og den situasjonen vil roe seg ned. Og kanskje også potensialet for stormaktskrig. Eller om vi står ved foten av en enda større bølge.

Som forsker driver jeg en del med tall når det gjelder krig, men også demokrati. Da ser man ofte på grafer med f.eks. antall demokratier går opp og ned. Antall kriger går opp og ned, antall drepte i krig går opp og ned. Det er bekymringsfullt å tenke på at man ikke helt vet om man står rett før en topp i f.eks. antall drepte i krig, eller om man står på begynnelsen av en mer rolig periode.

Så hver gang jeg ser på sånne grafer, så blir jeg veldig ... Så er det litt sånn ... Det er nesten litt skremmende. Fordi de som f.eks. sto på terskelen av første verdenskrig, i 1914 var jo ikke klar over at de sto rett før en enorm økning i antall drepte i krig i verdenshistorien.
Og vi vet heller ikke hvor vi er i det bildet. Så det er rett og slett en bekymringsfull situasjon.

[Arild]
Og der slutter historien for i dag. Og ja, det er litt mørkt. Men er det noe Tore Wiig er tydelig på, så er det at vi må snakke mer om krig. Og mer konkret om krig. Det skal han gjøre i neste episode.

Du har hørt på *Skjebnetid for Europa* på Universitetet i Oslo sin podkast Universitetsplassen. Denne episoden er laget av Arild Blomkvist.

Takk for følget.